

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE ERMENİLERİNİN RUS
ORDULARINA KATILIMINA DAİR YENİ BELGELER**

*NEW DOCUMENTS IN THE PARTICIPATION OF TURKEY ARMENIANS TO
RUSSIAN ARMIES IN THE WORLD WAR I
НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ ПО УЧАСТИЕ АРМЯН ТУРЦИИ В РУССКИХ АРМИЯХ
В ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ*

Dr. Mehmet PERİNÇEK*

ÖZET

Taşnakların, Çarlık Rusyası yetkilileriyle yaptıkları yazışmalarından ve görüşmelerden Türkiye'yi işgal planları çerçevesinde Ermenilere iki misyon yüklenildiği görülmektedir. Ermeniler, cephe gerisinde ayaklanma çıkararak Türk ordusunu zaafa uğratacaktır. Bu birinci görevdir. İkincisi ise oluşturulan Ermeni gönüllü birlikleri yoluyla Türk ordusunun savunma hattını yırtarak Rus işgalini kolaylaştırmaktır. Ayrıca bu temelde Rus yetkililerinin yazdığı sayısız rapor vardır. Bütün bu planlar, Batı devletlerinin ve Çarlık Rusyası'nın emir komutası altında yürütülmüştür.

Her iki görevin yerine getirilmesinde Türkiye Ermenileri aktif rol oynamıştır. Mesele birkaç Taşnak teröristinin işinden ibaret değildir. Gönüllü birliklerin oluşturulmasına ve ayaklanmalara ne yazık ki, geniş Ermeni kitleleri katılmıştır. Arşivler, Çarlık ordularına hizmet etmek ve Türkiye'ye karşı gönüllü birliklerde savaşmak için Türkiye Ermenilerinin Rus yetkililere başvurularıyla doludur. Osmanlı uyruklu aydınlardan ve doktorlardan üniversite öğrencilerine ve sıradan köylülere kadar binlerce Ermeninin listeleri arşivlerde isim isim mevcuttur. Türkiye Ermenilerinin bu hareketi tehcirin çok öncesinde başlamış ve ülkenin doğusundan batısına, hatta İran'dan Avrupa'ya Amerika'ya kadar yayılmıştır. Bu belgeler, tehdidin ayrılıkçı örgüt yönetici ve militanlarıyla sınırlı olmadığını göstermesi ve tehcirin nedenlerini açıklaması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler:

Ermeni Meselesi, Birinci Dünya Savaşı, Kafkasya Cephesi, Rus Devlet Arşivleri, Ermeni Gönüllü Birlikleri

ABSTRACT

It is understood from the Dashnag's correspondence and talks with the officials of the Tsardom Russia that the Armenians have been assigned two missions within the framework of the plans to occupy Turkey. The Armenians would launch an uprising in the

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü-İstanbul /TÜRKİYE

rear front and weaken the Turkish army. This is the first assignment. The second assignment is to split the line of defence of the Turkish army and facilitate the Russian occupation by means of the Armenian volunteer units. In addition, there are numerous reports written by the Russian officials in this regard. All these plans have been carried out under the command and control of the Western States and Tsardom Russia.

The Turkish Armenians played an active role in the performance of this duty. It was not the matter of several Dashnag terrorists. Broad Armenian groups participated in forming the volunteering units and triggering the rebellions. The archives are full of Armenian's applications to the Russian officials in order join the Tsardom armies to fight in the voluntary units against the Turks. The names of thousands of Armenian citizens ranging from ordinary peasants subordinate to the Turkish subjects, university students and doctors can be seen in the archives. These documents are significant from the point of view of showing the dimension of the threat.

Key Words:

Armenian Question, First World War, Caucasian Front, Russian State Archives, Armenian Volunteer Units

РЕЗЮМЕ

Из переписываний встреч Ташнаков с компетентными лицами царской России выясняется что, в рамках планов аннексии Турции было загружено к армян двух мисси. Армяне в тыле фронта подняли восстание, ослабили бы турецкую армию. Это была первая задача. А вторая задача заключалась в облегчении русской аннексии с путём создания армянских добровольных объединений оборвать линии защиты турецкой армии. По этому поводу имеются многочисленные рапорты, написанные русскими компонентными лицами. Все эти планы, реализовались под командованиями западных держав и Царской России.

В реализации оба задачи активную роль сыграли Армяне Турции. Вопрос заключается не только в действии несколько Ташнаковского террориста. В создании добровольных объединений и восстаниях, к сожалению приняли участие большинство армянских масс. В архивные обнаруживаются многочисленных документов обращения армян Турции к русским компонентным лицам по поводу обслуживать царским армиям и воевать в добровольных объединениях против Турции. В архивах имеются место именные списки тысячами армян от интеллигентов и докторов Османского гражданство до студентов университетов и простых крестьян. Похожие действия армян Турций начались много лет раньше до переселения и распространялись от востока страны до запада, а также от Ирана до Европы, Америки. Данные материалы имеют важность с точки зрения подтверждения то что, критическое положения небыло с ограниченными с руководителями сепаратистской организации и боевыми командующими, а также с точки зрения выяснения причин переселения.

Ключевые Слова:

Армянский вопрос, Первая Мировая Война, Кавказский фронт, Государственные архивы России, армянские добровольные объединения

Son yıllarda Ermeni soykırımı iddiaları, daha da sık dünya kamuoyunda gündeme getirilmeye başlandı. Ancak iki temel nokta vardır ki, bunlar tehcirin ne kadar haklı sebeplere dayandığını ve hukuka uygun olduğunu gösterir: Birincisi;

Taşnakların önderliği altındaki geniş Ermeni kitlelerinin Batılı emperyalist devletlerle ve Çarlık Rusyası'yla işbirliği. İkincisi ise Ermeni gönüllü birliklerinin "Büyük Ermenistan"ı kurmak amacıyla nüfus dengesini kendi lehlerine çevirmek için giriştikleri Müslüman nüfusa yönelik etnik temizlik politikası.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusyası'nın ve Batı emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planları çerçevesinde Ermenilere iki görev yüklenir. Ermeniler, cephe gerisinde ayaklanma çıkararak Türk ordusunu zaafa uğratacaktır. Bu birinci görevdir. İkincisi ise oluşturulan gönüllü birlikler yoluyla Türk ordusunun savunma hattını yararak Rus işgalini kolaylaştırmaktır.

Her iki görevin yerine getirilmesinde Türkiye Ermenileri aktif rol oynamıştır. Mesele birkaç Taşnak teröristinin işinden ibaret değildir. Gönüllü birliklerin oluşturulmasına ve ayaklanmalara ne yazık ki, geniş Ermeni kitleleri katılmıştır. Arşivler, Çarlık ordularına hizmet etmek ve Türkiye'ye karşı gönüllü birliklerde savaşmak için Türkiye Ermenilerinin Rus yetkililere başvurularıyla doludur. Osmanlı uyruklu aydınlardan ve doktorlardan üniversite öğrencilerine ve sıradan köylülere kadar binlerce Ermeninin listeleri arşivlerde isim isim mevcuttur. Türkiye Ermenilerinin bu hareketi tehcirin çok öncesinde başlamış ve ülkenin doğusundan batısına, hatta İran'dan Avrupa'ya Amerika'ya kadar yayılmıştır. Bu belgeler, tehdidin ayrılıkçı örgüt yönetici ve militanlarıyla sınırla olmadığını göstermesi ve tehcirin nedenlerini açıklaması bakımından önemlidir.

Bunlarla birlikte Çarlık generallerinin ve subaylarının yazdığı yüzlerce rapor ve Çarlık askeri mahkemelerinin yüzlerce tutanağı ve kararları göstermektedir ki, Birinci Dünya Savaşı sırasında işgal edilen bölgelerde Ermeni gönüllü birlikleri Müslüman halka karşı vahşi kırımlara girişmiş ve mallarını yağmalamıştır. Belgelere göre bu uygulamalar sistemlidir. Ermeni çetelerini kullanan Rus komutanları bile bu vahşet karşısında dehşete kapılmışlardır. Birçok Ermeni subay ve asker, bu nedenle Çarlık ordusunun askeri mahkemelerinde yargılanmış ve idam cezasına çarptırılmıştır. Bu katliamların ve yağmaların tehirden önce başladığının tekrar altını çizmek gerekir.

Ayrıca o dönemin belgeleri ve kaynakları, Büyük Ermenistan'ın kurulmak istendiği bölgede Müslüman nüfusun Ermeni nüfusa oranla kat ve kat daha fazla olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu yazımızdaki amacımız ise yukarıda işaret ettiğimiz birinci noktayı ortaya koyan yeni belgeleri gün ışığına çıkarmaktır. Aşağıda ilk defa yayımlanan bu temeldeki belgeler, tarih sırasına göre sunulmuştur. Belgelerdeki bütün dipnotlar bize aittir. Ekler bölümünde ise belgelerin orijinallerinden örnekler ve yine ilk kez yayımlanan Ermeni gönüllü birliklerine ait görsel malzemeler yer almaktadır. Belgeler, Çarlık Rusyası'nın genelkurmay arşivi olan Rusya Askeri Tarih Devlet Arşivi'nde (RGVIA)¹ kayıt altında bulunmaktadır. 33 örnek belgenin, daha önce kaleme aldığım Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi (Perinçek 2007) ve Boryan'ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması (Perinçek II 2007) başlıklı çalışmalarım ve yayına hazırlayıp sunuşlarını yazdığım Rus Kafkas Orduları Kurmay Başkanı L. M. Bolhovitinov'un Ermeni Raporu (Bolhovitinov

2010), Ermenistan'ın ilk başbakanı ve Taşnak Partisinin kurucusu Kaçaznuni'nin kendi parti kongresine sunduğu raporu (Kaçaznuni 2010), Ermeni tarihçi Lalayan (Lalayan 2006) ve Ermeni devlet adamı Karinyan'ın (Karinyan 2007) makaleleri ve Gürcü devlet adamı Karibi'nin Kırmızı Kitabı'yla (Karibi 2007) birlikte değerlendirilmesi konunun çok daha netleşmesi bakımından faydalı olacaktır.

BELGE 1

Kağızman Bölge Komutanı'ndan

Kars Bölgesi
Kağızman Askeri
Bölgesi Komutanı
4 Ağustos 1914
No. 85
Kağızman

Çok Sayın Sergey Aleksandroviç,
(...)

8/ Türkiye'deki Ermeniler arasında Türkiye'nin Rusya'yla savaş durumunda Türklere karşı cephe gerisinde harekete geçecek özel birlikler örgütleyen, eğer imkân olmadığı takdirde de birlikleri Rusya'ya geçirerek Rus ordularıyla beraber savaşmasını planlayan gizli bir örgütlenme var. (...)

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 528, yaprak 1, 1 arkası, 2, 2 arkası)

BELGE 2

Urmiye'den Tahran'a

Urmiye Konsolos Yardımcısının gizli telgrafi
2 Eylül 1914, No.602, 8.32 gece
2505 nolu telgraf alındı.

Yarın postayla konsoloslara, Korgeneral Andriyevkiy'e benim tarafımdan hazırlanan bölgedeki Asurlular ve Ermenilerden gerilla birliklerinin oluşturulması projesini, ayrıca gönüllülerin ve yöneticilerinin listesini gönderiyorum.

Kopyası Hoy, Soğukbulak ve Tiflis'e.

İmza: Vvedenskiy

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 43)

BELGE 3

Petrograd'dan Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'na

Petrograd'dan
Tiflis Kurmay Başkanı'na
26 Ekim 1914

Mariupol Ermeni toplumu, Türkiye Ermenilerinden 70-80 kişilik gönüllü birlikler oluştururken 22 Ekim tarihli telgraflarında ortak düşman Türklere karşı

savaşan Ermeni gönüllü lejyonlarına katılmak için Savaş Bakanlığı'ndan onları Mariupol'dan Tiflis'e götürülmelerine izin verilmesini talep ediyorlar. Genelkurmay Başkanı'na rapor ve alacağı yüce karara bağlı olarak verilecek doğrudan emir için bilgilerinize arz ederim. 10995. Belyayev.

(RGVIA fond 1300, liste 1, dosya 887, yaprak 11)

BELGE 4

Taşkent'ten Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'na

Taşkent'ten

Tiflis Kurmay Başkanı'na

28 Ekim 1914

Bölge sınırları içinde Kafkas Ordularına gönüllü olarak katılma isteğini bildiren, aralarında Türk tabiyetinden de olan Ermeniler ve Rumların Kafkasya'ya gönderilme imkânının olup olmadığını telgraf geçmenizi bilgilerinize arz ederim. 3632. Voronets.

(RGVIA fond 1300, liste 1, dosya 887, yaprak 12)

BELGE 5

Karadeniz Valiliği'nden Kafkasya Valisi'ne

İçişleri Bakanlığı

Karadeniz Valiliği Kalem

20 Kasım 1914

No.16603

Novorossiysk

Ekselansları Kafkasya Valisi'nin Kalemine

Türk tabiyetinden Rum ve Ermeniler, Türklere karşı savaşmakta olan Rus ordularına gönüllü olarak kaydolmak için bana başvurmaya başladılar.

Bu olayla ilgili herhangi bir emre sahip olmadığım için yukarıda ifade edilen şahısların taleplerinin nereye yönlendirileceği gibi bu meseleyle ilgili gerekli açıklamaları bildirmenizi Kaleminizin bilgilerine arz ederim.

İmza.

(RGVIA fond 1300, liste 1, dosya 890, yaprak 16)

BELGE 6

Urmiye'den Tahran'a

Urmiye Konsolos Yardımcısının gizli telgrafı

1 Aralık 1914, No.834, 7.59 gündüz

Tahran'a.

Benim inisiyatifimde ve valinin ve Ermeni arhimandritinin² desteğiyle gerilla savaşına yönelik Urmiye'de Ermeni birliği oluşturuldu. Para yerli Ermenilerden toplandı.

Kopyası Tebriz, Tiflis ve Hoy'a.

İmza: Vvedenskiy

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 71)

BELGE 7

Tiflis'ten Petrograd'a

Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'ndan

Kafkas Orduları Karargâhından

4 Aralık 1914

Ermeni Partisi Hınçak'ın temsilcisi Türk tabiyetinden Akop Türabyan, Tiflis'te oluşturulan birlikleri idare yetkisiyle Danimarka üzerinden Londra'dan geldi. Tiflis'e geçiş izni için gerekli emri vermenizi arz ederim. 3655.

Yudeniç

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 74)

BELGE 8

Varna'dan Sofya'ya

Varna Konsolos Yardımcısının gizli telgrafı

5 Aralık 1914, No.187

Sofya'ya.

542 nolu telgrafımıza atfen.

EKSELANSLARI Sayın Vali'nin çoğunluğu Anadolu'dan Türkiye tabiyetinden olan gönüllü olmak isteyen Ermenilerin hepsinin kabulünü öngörüp görmediğinin, ayrıca isim ve soyadlarının dışında hangi bilgilerin listede gösterilmesi gerektiğinin, Rus demiryollarında bedava yolculuk edip edemeyeceklerinin ve Rusya'da silah edinin edinemeyeceklerini netleştirilmesini istirham ederim.

İmza: Ragozin

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 77)

BELGE 9

Sofya'dan Petrograd'a

Sofya Elçisinin gizli telgrafı

8/21³ Aralık 1914 No.549

4181 alındı.

Konsolos, birliklere katılmak isteyen Ermenilerin ad ve soyadı yanında hangi bilgilerin listede gösterilmesi gerektiğini, ayrıca Rus demiryollarında bedava

ulaşımın sağlanıp sağlanmayacağını ve Rusya'ya kendi imkânlarıyla silah getirip getiremeyeceklerini soruyor. Cevabınızı rica ederim.

İmza: Savinskiy

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 2)

BELGE 10

Ermeni Gönüllüleri Listesi⁴

Adı ve Soyadı	Doğu Yeri	Yaşı	Medeni Hali
1. Manuk Movsesyan	Tokat	23	Bekâr
2. Agop Aprakamyan	Yalova	22	“
3. Aved Keonyan	Bursa	21	“
4. Hovnak Tuğlaciyan	Bandırma	22	“
5. Hampartsum Varteresyan	Bayburt	22	“
6. Armenak Krikoryan	Ankara	24	“
7. Mnatsakan Daçmanyanyan	Şebinkarahisar	38	“
8. Arşak Baronyan	Bursa	20	“
9. Daniel Dikranyan	İstanbul	24	“
10. Agop Kaplanyan	Yozgat	25	“
11. Santik Krikoryan	Çengiler	25	“
12. Arsen Hazaryan	Erzincan	23	“
13. Armenak Garabetyan	Malkara	28	“
14. Stepan Ovagimyan	Bahçecik	23	“
15. Flip Ohannesyan	Paheş ⁵	22	“
16. Vahram Demirciyan	Bursa	23	“
17. Nazaret Garakyan	Bahçecik	25	“
18. Garabet Boburyan	“	24	“
19. Mirtad Odobaşyan	Tokat	22	“
20. Yervant Ohannesyan	Ankara	23	“
21. Mgrdiç Reizyan	Erzincan	28	“
22. Mgrdiç Çavuşyan	İzmit	24	“
23. Manuk Askanyan	Çüngüş	27	“
24. Garabet Krikoryan	Edirne	22	“
25. Mihran Garabetyan	Bandırma	28	“
26. Arşik Ohannesyan	Van	23	“
27. Hayk Sanosyan	İstanbul	26	“
28. Mihran Mardirosyan	Muş	28	“
29. Artin Çayknyet	Marmaracık	21	“
30. Mardiros Tevekenyan	Geodak ⁶	23	“
31. Sahak Çamakyan	Giresun	30	“
32. Gürek Haribyan	Beynik	26	“
33. Beknamk Çilingiryan	Bursa	26	“
34. Minas Eskiciyan	Sivas	20	“
35. Hovsen Arabyan	Bilecik	25	“
36. Kevork Manukyan	“	30	“

37. Ovagim Torosyan	Bursa	22	“
38. Kalust Sarkisyan	Sinop	28	“
39. Kevork Sarkisyan	Şebinkarahisar	32	Evli
40. Artin Mikaelyan	Bursa	24	Bekâr
41. Avedis Nişakyan	Muş	28	Evli
42. Onnik Ahacanyan	Balıkesir	25	Bekâr
43. Bedros Markaryan	Paheş	25	“
44. Murad Kevorkyan	Van	25	“
45. Kasbar Dzahikyan	Paheş	36	“
46. David Seropyan	Muş	21	“
47. Amro Kevorkyan	Van	25	“
48. Simon Manukyan	“	21	“
49. Ohannes Şahoyan	“	25	Evli
50. Agop Sarkisyan	Paheş	21	Bekâr
51. Ohannes Munkuryan	“	45	Evli
52. Hovsen Ohannesyan	Van	37	“
53. Murad Simonyan	Paheş	23	Bekâr
54. Manuk Kalustyan	Van	20	“
55. Sarkis Ohannesyan	Paheş	27	Evli
56. David Hazaryan	Van	34	“
57. Yehiazar Tovmasyan	“	30	Bekâr
58. Hampartsum Agopyan	Paheş	22	“
59. Ohannes Sarkisyan	Kemah	28	Evli
60. Avedis Merdinyan	Şebinkarahisar	24	Bekâr
61. Stepan Haçikyan	Silivri	28	Evli
62. Amenak Krikoryan	Tekirdağ	30	Bekâr
63. Garabet Bedrosyan	Malkara	27	“
64. Krikor Aşikyan	Silivri	34	“
65. Aprarat Sarkisyan	Edirne	29	“
66. Mardiros Sarkisyan	Tekirdağ	32	“
67. Toros Banyan	Silivri	33	“
68. Krikor Keçecyan	Bahçecik	25	“
69. Sarkis Turtutcnyan	“	27	“
70. Barteres Çaktenyan	Adapazarı	26	“
71. Armenak Poroçyan	“	28	“
72. Kevork Harutyunyan	Edirne	23	“
73. Sarkis Kevorkyan	Bursa	28	“
74. Onnik Haçikin	Çanakkale	27	“
75. Onnik Koçyan	Çorlu	32	“
76. Sarkis Krikoryan	Malatya	28	“
77. Ohanes Papazyan	Muş	46	Evli
78. Kevork Avedisyan	“	28	Bekâr
79. Kevork Yahonciyan	Şebinkarahisar	21	“
80. Karkin Derderyan	“	26	“

81. Parseh Tokiryan	Kayseri	30	“
82. Setrak Dokabyan	Divriği	21	“
83. Setrak Yevronyan	Şebinkarahisar	30	Evli
84. Ohannes Tutyan	“	35	“
85. Ardaşes Tutyan	“	30	“
86. Kevork Yeramyanyan	Divriği	31	Bekâr
87. Onnik Şirinyan	Tekirdağ	32	“
88. Garabet Sarkisyan	Balıkesir	26	“
89. Krikor Agopyan	Tekirdağ	27	“
90. Takvar Tanikyan	“	20	“
91. Manuel Tanikyan	“	22	“
92. Yehaya Mikasyan	Çengiler	22	“
93. Yezekis Buçakyan	Malkara	34	“
94. Onnik Kevorkyan	Edirne	21	“
95. Parseh Bedrosyan	Van	21	“
96. Aheksan Manukyan	Edirne	24	“
97. Agop Karakaşyan	Bursa	24	“
98. Mateos Kasbaryan	Edirne	30	“
99. Mgrdiç Dedayan	Trabzon	27	“
100. Kapriek Stepanyan	Edirne	26	“
101. Artin Derminasyan	Divriği	23	“
102. Hugas Boyacıyan	Tekirdağ	24	“
103. Krikor Agonyan	Adapazarı	27	“
104. Samuel Ohanesyan	Bursa	29	“
105. Margos Şahinyan	Arslanbey	26	“
106. Onnik Agonyan	İzmir	23	“
107. Yehişe Markosyan	Bursa	30	“
108. Hmayak Torosyan	Tekirdağ	24	“
109. Toros Harutyunyan	Bursa	30	“
110. Krikor Mardirosyan	Bursa	29	“
111. Armenak Krikoryan	Tekirdağ	30	“
112. Garabet Şubaryan	“	26	“
113. Hovagim Babkaryan	Şebinkarahisar	25	Evli
114. Antrapik Haçikyan	Adapazarı	23	Bekâr
115. Kalust Zakaryan	Trabzon	25	“
116. Haçik Garabedyan	Silivri	25	“
117. Mateos Merdikyan	Şebinkarahisar	32	Evli
118. Garabet Bombacıyan	Tekirdağ	25	Bekâr
119. Armenak Torosyan	“	27	“
120. Krikor Koparyan	“	29	“
121. Kalust Çopyan	Adapazarı	29	“
122. Yehişe Derderyan	Şebinkarahisar	27	Evli
123. Aram Nersesyan	“	27	“
124. Karnik Tatyan	“	28	“

125. Güreh Banyan	“	30	“
126. Melikset Tutyan	“	29	Bekâr
127. Karekin Derderyan	“	22	“
128. Muşeh Yervanyan	“	24	“
129. Garabet Yervanyan	“	26	Evli
130. Bartan Vanyan	“	27	“
131. Ohannes Bohosyan	“	38	“
132. Kulust Donikyan	“	20	Bekâr
133. Nişan Kaçunyan	Divriği	39	Evli
134. Artin Agopyan	“	25	Bekâr
135. Rupen Merdinyan	Şebinkarahisar	22	“
136. Artin Kamburyan	“	27	Evli
137. Zareh Tutyan	“	20	Bekâr
138. Agop Mazmanyanyan	“	25	Evli
139. Artin Zurkacinyan	“	27	“
140. Rapael Pahavaryan	“	26	“
141. Zakar Keşişyan	“	26	“
142. Bahram Aşciyan	Kayseri	27	Bekâr
143. Mikael Aşciyan	Adapazarı	22	“
144. Agop Zavinyan	Divriği	29	“
145. Parsek Bedrosyan	Muş	25	“
146. Haçik Agançyan	Tekirdağ	26	“
147. Nişan Nişanyan	Malkara	22	“
148. Krikor Takvoryan	Tercan	21	“
149. Haçik Garabetyan	Silivri	30	“
150. Kevork Sirunyan	Tekirdağ	28	“
151. Garabed Durikyan	Malkara	25	“
152. Sahak Şahciyan	Tekirdağ	25	“
153. Hovagim Sarkisyan	Şebinkarahisar	22	“
154. Hayk Giragosyan	İzmir	26	“
155. Onnik Kevorkyan	Edirne	20	“
156. Krikor Mardirosoyan	Ankara	29	“
157. Markar Minasyan	Şebinkarahisar	27	Evli
158. Nişan Yergikyan	Divriği	24	Bekâr
159. Bahdasar Sarkisyan	Muş	25	“
160. Mgrdiç Marmaryan	Trabzon	28	“
161. Sarkis Kiragosyan	Sivas	27	“
162. Artin Tutyan	Şebinkarahisar	28	Evli
163. Mihran G. Agopyan	Sungurlu	22	Bekâr
164. Ohannes Artinyan	Van	23	“
165. Sakos Mgrdiçyan	İstanbul	26	“
166. Mardiros Makuelyan	“	24	“
167. Sahak Tevekeyan	Gürik	23	“
168. Güreh Sahakyan	Sivas	26	“

169. Stepan Çihengiryan	“	27	“
170. Mihran Yeskicyan	“	22	“
171. Sebuhan Arabyan	“	20	“
172. Manuk Sırmakeşyan	“	31	Evli
173. Kalust Astanyan	“	21	Bekâr
174. Sarkis Manukyan	Bandırma	24	“
175. Markar Agopyan	Bursa	25	“
176. Krikor Muradyan	Van	25	“
177. Kasbar Muradyan	“	32	Evli
178. Kevork Simonyan	Muş	21	Bekâr
179. Dikran Ohannesyan	Paheş	24	“
180. Simbad Şahoyan	“	22	“
181. Mihtad Acemyan	Bardizag	21	“
182. Sarkis Asaduryan	Şebinkarahisar	27	“
183. Maksud Minasyan	Sivas	40	Evli
184. Simon Papazyan	Paheş	23	Bekâr
185. Stepan Papazyan	“	20	“
186. Manuk Samuekyan	Sivas	26	“
187. Hazar Stambanyan	“	22	“
188. Tovmas Yehnazaryan	“	22	“
189. Agop Hampartsumyan	“	21	“
190. Tavid Dikranyan	Van	27	Evli
191. Mihtad Çopuryan	“	21	Bekâr
192. Movses Sahakyan	Amasya	21	“
193. Abraham Agopyan	Muş	22	“
194. Kevork Muradyan	“	20	“
195. Varteres Demirciyan	“	30	Evli
196. Agop Baronyan	Şebinkarahisar	21	Bekâr
197. Dikran Tapnekyan	İstanbul	24	“
198. Kapriel Agopyan	Bahçecik	26	Evli
199. Nazar Arsenyan	Erzincan	23	Bekâr
200. Garabed Arsenyan	“	26	“
201. Nazaret Minasyan	Çengiler	27	Evli
202. Armenak Cigeryan	Bursa	21	Bekâr
203. Garabed Çangıcıyan	İstanbul	24	Evli
204. Stepan Sahatçıyan	Bandırma	22	Bekâr
205. Hovagim Minasyan	Bursa	21	“
206. Hovannes Zambakçıyan	“	21	“
207. Filipp Samuryan	“	22	“
208. Vartan Mgrdiçyan	Van	25	“
209. Vahan Mgrdiçyan	“	23	“
210. Dikran Garakyan	Paheş	25	“
211. İsrail Çavuşyan	İstanbul	26	Evli
212. Ovagim Odabaşyan	“	22	Bekâr

213. Simeon Boduryan	Ankara	25	“
214. Hayk Sahatçıyan	Bahçecik	20	“
215. Nazaret Ohannesyan	Bursa	24	“
216. Yervant Askanyan	İzmir	27	Evli
217. Agop Reizyan	Sungurlu	22	Bekâr
218. Movses Dikberyan	Siirt	20	“
219. Krikor Amiryan	Ksandra	25	“
220. Arakel Sabuncuyan	Erzurum	26	Evli
221. Sarkis Nazaryan	Kemah	22	Bekâr
222. Hovagim Papazyan	“	21	“
223. Haçik Merdinyan	Sivas	27	Evli
224. Dikran Merdinyan	“	22	Bekâr
225. Şabuh Avedisyan	“	23	“
226. Taniel Haçikyan	Silivri	27	Evli
227. Sompad Haçikyan	“	22	Bekâr
228. Armenak Tütünciyan	Edirne	25	“
229. Krikor Odunciyan	“	21	“
230. Agop Aşikyan	Malkara	24	“
231. Siman Krikoryan	Sivas	21	“
232. Mihrtad Abrahamyan	“	23	“
233. Movses Sungurpuyan	Ankara	22	“
234. Minas Banyan	“	24	“
235. Mateos Keçeciyan	Bardizag	21	“
236. Mateos Papazyan	Ordu	23	“
237. Varteres Simonyan	“	27	Evli
238. Toros Bakahyan	Bursa	22	Bekâr
239. Artyun Keşişyan	Adapazarı	21	“
240. Kevork Minasyan	“	22	“
241. Onnik Sipanyan	Sivas	29	Evli
242. Onnik Haçikyan	Darende	22	Bekâr
243. Setrak Paşayan	Muş	22	“
244. Avedis Topçıyan	“	20	“
245. Avedis Yalancıyan	“	21	“
246. Aharon Mikarciyan	Diyarbakır	23	“
247. Karnik Tekiryan	Kayseri	21	“
248. Serovpe Dohabyan	Mısır	27	Evli
249. Hetum Tutyan	Sis	22	Bekâr
250. Ardaş Mısıryan	“	21	“
251. Sohomon Sefayan	Buhapek ⁷	21	“
252. Krikor Şupikçyan	Darende	28	Evli
253. Agop Mehkonyan	Mısır	36	“
254. Surem Camciyan	Zile	27	“
255. Misak Huşbazyan	Erzincan	25	Bekâr
256. Bohos Dzahikyan	Darende	30	Evli

257. Artyun Simonyan	Erzurum	25	Bekâr
258. Surin Tovmosyan	Saros	23	“
259. Arşak Mehkopyan	Bursa	22	“
260. Abraham Hazaryan	“	31	Evli
261. Abraham G. Büyükgürinyan	Van	25	Bekâr
262. Hayrabet Kasbaryan	Erzincan	30	Evli
263. Abraham Yemerozyan	Mısır	23	Bekâr
264. Apkar Dohikyan	Ezbider	28	Evli
265. Minas Manukyan	Erzurum	34	“
266. Aram Sahakyan	Bayburt	32	“
267. Minas Haçaduryan	“	25	“
268. Asadur Manukyan Mohrepert ⁸	“	31	“
269. Haçadur Paduryan	“	45	“
270. Rupen Gevrekyan	Erzincan	29	“
271. Bekho İsamaryan	Sivas	25	Bekâr
272. Aram Hazaryan	Mehrudik	27	“
273. Agop Avedisyan	İzmir	23	“
274. Aşod Aptreasyan	Sivas	21	“
275. Levan Sarkisyan	Şebinkarahisar	28	Evli
276. Zadik Terkyan	Eleşkirt	28	Bekâr
277. Rupen Agopyan	İstanbul	24	“
278. Sarkis Ahiksanyan	Sivas	20	“
279. Sahak Kesakyan	Bursa	22	“
280. Vahinak Kavyan	İzmit	25	“
281. Artin Sahakyan	Van	22	“
282. Mardiros Hazaryan	Muş	30	Evli
283. Kalust Şeroyan	Sherç	26	“
284. Antreas Bedrosyan	Pahuş	25	Bekâr
285. Hovanes Mekiçyan	Bursa	25	“
286. Tavit Artinyan	Tercan	33	Evli
287. Agop Krikoryan	Muş	34	“
288. Dikran Setyan	Palu	21	Bekâr
289. Hayk Hovannesyan	Muş	24	“
290. Munk Agopyan	Erzurum	35	Evli
291. Stepan Hazaryan	“	20	Bekâr
292. Kalust Keşişyan	Ankara	25	“
293. Setrak İyeretsyan	Şebinkarahisar	30	Evli
294. Atam Apkaryan	Erzurum	39	“
295. Agop Misakyan	Bursa	20	Bekâr
296. Antranik Mgrdiçyan	İstanbul	31	“
297. Arşak Sahakyan	Sivas	22	“
298. Haçik Tavityan	Erzurum	26	“
299. Maşire Artyunyan	Paşeh	27	“
300. Agop Garabedyan	Muş	40	Evli

301. Onnik Hazarabedian	Kastamonu	25	Bekâr
302. Ohannes Tavityan	Van	45	Evli
303. Sahak Garabedian	Van	23	Bekâr
304. Ohannes H. Garabedian	Etanos	22	“
305. Antreas Boyaciyen	“	20	“
306. Krikor Mateosyan	“	22	“
307. Minas Yehnazaryan	Edirne	25	Evli
308. Kevork Onnikyan	“	21	Bekâr
309. Bedros Parsehyan	“	22	“
310. Manuk Aniksanyan	Sivas	24	“
311. Agop Dekiyan	“	22	“
312. Kasbar Mateosyan	“	25	“
313. Dikran Ter-Akopyan	Ankara	28	Evli
314. Setrak Boyaciyen	Sivas	27	“
315. Yervant Maraşhyan	Sis	22	Bekâr
316. Ohannes Samuelyan	Arslanbey	25	“
317. Şahik Margosyan	Eleşkirt	21	“
318. Hmayak Sabunciyen	“	23	“
319. Mardiros Krikoryan	Van	20	“
320. Hovagim Şubaroyan	Şebinkarahisar	21	“
321. Garabed Torosyan	Siirt	26	Evli
322. Dikran Demirciyan	“	21	Bekâr
323. Murad Bodosyan	“	22	“
324. Armenak Çopuryan	Van	21	“
325. Kalust Nersesyan	“	22	“
326. Karnik Bakalyan	Şebinkarahisar	30	Evli
327. Vartan Kamburyan	“	28	“
328. Hovannes Bohosyan	Van	22	Bekâr
329. Vartan Mamigonyan	“	21	“
330. Varteres Semerciyan	Tekirdağ	20	“
331. Tavit Mikaelyan	Siirt	25	“
332. Nazaret Karagavuyan	Maraş	23	“
333. Movses Kahgeciyan	Antep	28	“
334. Garabed Varadyan	Adapazarı	46	Evli
335. Garabed Hampartsumyan	Seoytç/Yeni Pazar	31	“
336. Vartan Tateosyan	Erzincan	30	Bekâr
337. Vahan Ansuryan	Sivas	21	“
338. Hovsen Agopyan	Bitlis	20	“
339. Garabed Sakturyan	Maraş	25	“
340. Agop Piryan	Sivas	25	“
341. Garabed Sarkisyan	Ankara	22	“
342. Kurken Ter-Nersesyan	Şebinkarahisar	22	“
343. Haçadur Kraciyan	Malatya	22	“
344. Sarkis Nazaryan	Geyve	25	“

345. Kevork Halacyan	Erzincan	21	Evli
346. G-tsa Bartuhi Halacyan	“	20	Bekâr

Toplam ÜÇ YÜZ KIRK ALTI kişi, Balkan Savaşları vd. sırasında Türk ordularından firar etmiş veya Türk tarafından esir düşmüş kişilerden oluşmaktadır; hepsi sadıktır ve hiçbir anarşist partiye üye olmamış ve olmamaktadır.

Rusçuk, 15.12.1914

Ermeni Örgütü “Hınçak”ın Rusçuk Başkanı Arşak A. Bakahyan

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 373-377, 373 arkası-377 arkası)

BELGE 11

Kafkasya Valisi'ne

İMPARATOR HAZRETLERİNİN

EKSELANSLARI KAFKASYA VALİSİ'NE

Şuşa kazası Hankendin kasabası Kirkican köyünden

Tavadi Balasanov'dan

DİLEKÇE

Ekselansları, Hankendin kasabamızdan Ermeni gönüllüleri hazırlamama izin vermeye teveccüh etmenizi rica ederim. Kasabamız, ihtiyaç durumunda tam zamanında sizin tarafınızdan görevlendirilmek istiyor.

15 Aralık 1914

Hankendin

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 22)

BELGE 12

Bükreş'ten Petrograd'a

Bükreş Elçisinin gizli telgrafı

25 Aralık 1914 / 7 Ocak 1915 No.506

Misyona birliklere katılmak için Kafkasya'ya geçişe izin verilmesi talebiyle birçok Türkiye Ermenisi başvuruyor. Bakanlığın doğrudan bir emrine sahip olmadığımından sorumlu olduğum misyona Siz Ekselanslarının 4281 nolu gizli telgrafı çerçevesinde bir talimatname göndermenizi arz ederim. (...)

İmza: Poklevskiy

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 72)

BELGE 13

Kirmanşah'tan Tahran'a

Kirmanşah Konsolosluğu idarecisinin gizli telgrafı

30 Aralık 1914

Tahran'a.

Kirmanşah'a gelen Amir Han Zaharyants, Kürdistan'da ve Hamadan'da Türklere karşı Ermeni mücahitlerden birlik oluşturmak niyetinde ve genel saymandan ona belirtilen bölgede herhangi bir göstermelik görev verilmesini talep ediyor. Misyona planını bildiğini belirtiyor. Kendisine esas olarak güvenmek mümkün müdür?

Talimatımızı rica ediyorum.

İmza: Dolgoplov

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 75)

BELGE 14

Sofya'dan Petrograd'a

Sofya Elçisi'nin diplomatik memura 2 Ocak 1915 tarihli 14 nolu şifreli telgrafının çözümü.

Üç genç Ermeni, Tebrizli İran Ermenisi Zarek Pilosyan, her ikisi de Türkiye Ermenisi ve Taşnaksutyun üyesi olan Kilikyalı Haykazun Nalbandyan, Harputlu Eduard Stapanyants, Kafkasya'daki gönüllü birliklere doktor olarak alınmalarını talep ediyorlar. Bugünlerde geldikleri Cenevre'deki tıp fakültesinden diplomaları var. Kafkasya'ya kabul edilmelerinin mümkün olup olmadığını telgrafla bildirmenizi rica ediyorum.

Savinskiy

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 77)

BELGE 15

Kafkasya Valisi'ne

İmparator Hazretlerinin Ekselansları Kafkasya Valisi

Graf Vorontsov Daşkov'a

Kars göçmenlerinden

Tez Harap Mahallesi sakini

Avraam Aleksyeviç Kayamaşev'den

DİLEKÇE

Rus Kafkas Harekât Ordusu saflarında yerimi almak isterken yurdunu, vatanını ve bütün Hıristiyan nüfusu ezeli düşman "Türkiye"ye karşı korumak adına üç yüz kişilik Ermeni gönüllü birliği oluşturmayı arzuluyorum. Hem kendi adıma hem de 300 kişilik gönüllüler adına SİZ İMPARATOR HAZRETLERİNE, başvurma cesaretini buldum, çünkü Harekât Ordusu atlı akıncı birliğine bizi almayı kabul ettiğinizi ifade etmişsiniz. Bu ifadenizden sonra şuan ikinci anavatan savaşı anısına kendimizi feda ediyoruz ve talebimizin ilk gününden itibaren kısaltılmış 4 haftalık askeri taktik eğitimine hazırız, eğitimden sonra hukuki olarak Rus Ordularının kadrolu erleriyle eşit düzeyde teslim edileceğimiz harekât ordusunun askeri otoritesi altına tam anlamıyla gireceğiz. İMPARATOR HAZRETLERİ, lütfen fedakârlığımıza dikkat gösteriniz ve bizi atlarla, tam olarak savaşa hazır hale getirecek bütün askeri gereç ve teçhizatla hazine kasasından donatılmamız ve ayrıca sorumlusunun ben olduğum tamamen yeni 300 kişilik birliğimizin eğitimi

için astsubaydan ve Kars garnizonu ve ya diğer birliklerden bir tane de olsa bir subaydan oluşan tecrübeli asker kişilerin birliğe atanması konusunda ilgili emri vermeniz talebimizi reddetmeyiniz. Beni de bahsi geçen birliğin üstü olarak kabul etmenizi rica ediyorum. İyi derecede farklı diller biliyorum: Anadilim olarak Ermenice, Rusça, Rumca, Türkçe ve Kürtçe. Ayrıca istisnasız olarak yeni birliğin bünyesinde yer alan herkes bu dilleri iyi biliyor ve konuşuyor. Bunların dışında birçoğumuz göçmen⁹ olduğundan Ermenistan'ın her yöresini iyi biliyoruz. Buralarda birçoğumuzun akrabaları var. Bu yüzden akrabalarımızın ve bütün Hıristiyan halkın Tatar zulmünden kurtarılması için ordu saflarında kendi canımızı vermeye hazırız. Listesini eklediğim 170 kişi yarına tamamen hazırdır. Sizin “evet” cevabınızdan sonra listesini sunacağım geri kalanlar ise bir dakika bile kaybetmemek üzere eğitime hazırdır. Tekrardan Siz İMPARATOR HAZRETLERİNDEN birliğimizin acilen oluşturulması ve bu konu hakkında Kars polis teşkilatı aracılığıyla duyuru yapılması için gerekli emri vermenizi rica ederim.

Avraam Kayamaşev

8 Ocak 1915

Kars

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 19, 19 arkası)

BELGE 16

Bükreş'ten Petrograd'a

Rus Bükreş elçisinin telgrafı

9 Ocak 1915 No.77

25 Aralık tarihli 506 nolu telgrafıma ve 26 Aralık tarihli 939 nolu cevabınıza atfen.

Bağlılıklarımı misyonumuzun önünde ifade eden Kafkasya'daki birliklere girmek isteyen Türkiye Ermenilerinin listesini aşağıda sunuyorum: Taşnak Ermenileri Srab Agozyan Babik Apkaryan Migarditsi Garabetyan Bedros Sarkizyan Agop Torozyan Agop Saakyan Ghanes Papaelyan Matos Arutinyan Mizak Nampartumyan Bedros Agopyan Antranik Ohanezyan Neprem Nigoozyan Mizak Norodyan Nasik Mdussesyan Ohanes Moradyan Sarkis Batmazyan Hamportum Artinyan Agop Kaykamciyan Ovaghim Pevalikyan Andreas Avedizyan Sarkis Margozyan Migarditsi Nazikyan Vortan Donikyan Ozghean Ezikyan Sarkis Mergheryan Taniel Bludyan Arsak Hayrabetyan Ohanes Dulkheryan Nizan Ekzargyan Mizak Mentozyan Servitsen Somungyan Bagdasar Avedizyan Arsag Atinyan Sahak Segpozyan Sarkis Hupghyanos Apram Eprenyan Parseg Ekmegyan Ervant Tomanyan Vartan Bogozyan Nasik Bagirkyan Stepan Hipagozyan Mardiros Manukyan Kevork Kipgoryan Aymznak Sahakyan Oski Sukizyan Ohanes Mardirozyan Asador Kozisyan Aliksan Tavityan Kapriel Ohanezyan Agop Nizaniem Maghirditsi Nasik Garabet Dikran Apram Ohanes Mighirditsi Margos Maghirditsi Tavit Kalusti Vakar Minas Kibkor Hayrabet Mighir Musagh Pilibos Nahabet Atam Tomas Oski Bedros Kevork Muzen Sefer Vartan Simon Manuk Kasbar Muzak Karbar Manuk Ohanes Giragos Kasbar Manuk Ohanes Giragos Kasbar Hosrov Ghavuz Mizak Melkom Senekerim

Ovakhim Apkar Simon Satrak Sarakis Yeremya Tatyas Parunak Sarkis Bedros Kalus Avedis Mardiros Sarkis Mighirditsi Artinulis Nasik Atamyan Sarkis Sahak Armenak Kapriel Sarkis Apra Mikael Avedis Kirkor Kevork Nasik Mutos Suron Antik Aram Surmen Ardazes Apkar Avedis Eskigyan Siranus Krikoryan Sukias Kantseanyan Bedros Kalus Avedis Mardiros Ohanes Apikyan Kirkor Hayrikyan Sahak Aristakos Nizan Toros Parsek Hazar Mardiros Avdon Minas Hugas Nasik Kirkor; Hınçak Ermenileri Hagop Hahinyan Garabed Guyragossyan Sarkis Krikoryan Miguverdiç Makazdicyan Madteos Kasparyan Nigoghos Ghahyan Gaghakyany Hagop Hoghannessyan Hagop Garabedian Krikor Mateossyan Karnik Kaprielyan Garabed Macaryan Onig Ghirinyan Vahram Ahciyan Krikor Yeremyan Sarkis Karageuezyan Simon Papatsyan Avedis Horhannessyan Vartan Avedisyan Hagop Levonyan Horhaness Migueryan Garabed Horhannessyan Ervaut Gohgagaryan Stepan Bahdassaryan Krikor Minassyan Krikor Teheviguyan Essai Tahminciyan Tateosse Pondoidyandiakiporop Opkonoboa Arared Artinyan Hagop Tahciyan Mannik Tahciyan Margos Hamlacyan Avak Minassyan Mourad Krikoryan Mouzes Harutunyan Simon Maguguyan Tavit Serapyan Tavit Manugyan Krikor Boghossyan Garabed Minassyan Harityun Minassyan Sarkis Armaghanyan Horaannes Mercimekciyan Ervaut Ayneciyan.-

Poklevskiy

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 95, 95 arkası)

BELGE 17

Tiflis'ten

Kafkasya'daki diplomatik memurun gizli telgrafı

25 Ocak 1915, No.88

312 nolu telgrafınızı aldım.

Ermeni örgütünün temsilcisi, ilgili telgrafta sayılan, eğitimli ve fikirsel olarak Rusya'ya sadık olan bu kişilerin Ermeni birliklerine katılması için Tiflis'e gönderilmelerini oldukça olumlu buluyor.

İmza: Stolitsa

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 81)

BELGE 18

Dışişleri Bakanlığı'ndan Kafkas Orduları Karargâhı'na

Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik memura 2 Şubat 1915 tarihli 1165 nolu şifreli telgrafının çözümü.

Varna konsolos yardımcısının 20 nolu telgrafı: Kilise başrahipliği tarafından önerilen aşağıdaki Taşnak Ermenileri, masrafları kendilerine ait olmak üzere gönüllü olarak Kafkasya'ya gönderilmek istiyor: Bitlisli Ohanes Mahsudyan, Agop Milkonyan, Haçik Muradyan, Hosrov Haçikyan, Apraham Ohanesyan, Haçik Sarkisyan; Muşlu Melkon Hazaryan; Şebinkarahisarlı Solomon Bogosyan; Sivashlı Boskyan Babıgyan, Hmanyanyan Tsevsepyan, Mhitar Dagecaryan, Agop Bedrosyan; Erzurumlu Yeremiya Bedrosyan, Arşak Artyan, Bolulu Yehişe Krikoryan. Geçiş izni verebilir miyim?

Gulkeviç
(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 232)

BELGE 19

Kafkasya Valisi'ne
İmparator Hazretlerinin
Ekselansları Valisi'ne

Sahalin bölgesi Aleksandrov kasabası köylüsü
Kars bölgesi Aşağı Kadıklar köyü doğumlu
Mikirtiç Hacı Danielov'dan

DİLEKÇE

Çarın tahtını ve vatani korumak için inanılmaz bir arzuya sahip olarak bütün benliğimi inanç ve gerçek adına kendini bilmez düşmana karşı savaş meydanına koymaya hazırım. Kendi canıma acımadan benim gönüllü olarak Kafkas Hareket Ordularına kabulümü ve kaydımı emretmenizi bütün hürmetimle Siz Ekselanslarından istirham ederim. Düşmanın bütün yollarını, köylerini, şehirlerini, yöresel gelenek ve göreneklerini bilen biri olarak şüphesiz yardımım dokunacaktır. Ne de olsa Kafkasya'daki 30 senelik hayatım boyunca yakın komşuları olarak bunları çok iyi öğrendim.

Şu an 50 yaşında tamamen sağlıklı ve düşmanla savaşabilecek durumdayım.

Ek: 675 nolu temyiz kâğıdı ve fotoğraf.

5 Şubat 1915

Mikirtiç Danielov

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 329, 329 arkası)

BELGE 20

Sofya'dan Petrograd'a

Sofya Elçisinin gizli telgrafı

21 Şubat / 6 Mart 1915, No.113

“Pro Armenia” gazetesini çıkardığı hem Roma hem de Paris'te yaşayan temel Ermeni komitesinin temsilcisi Varandyan, komite adına Kilikya¹⁰ kıyısındaki Ermenilere Türklere karşı savaşa katılma imkânı verilmesi ricasıyla bana geldi. Komite, Amerika'da ve Küçük Ermenistan'da¹¹ bulunan, yerel şartları iyi bilen, Türklere savaşta pişmiş Ermenilerin hizmetini önerdi. Ancak bunun için Ermeniler, Amerika'da yaşayan Ermeniler için gemi gönderilmesini ve onların silahlandırılmalarını istediler. Mesela tamamen (...) ¹² olabilecekleri Kıbrıs'a indirildikten sonra 15000 kişi olarak, silaha da ihtiyacı bulunan yerel Ermenilerin de onlara katılacağı Küçük Ermenistan'a geçirilebilirler. Varandyan, aynı öneriyle ilgisiz kalmayarak hükümetlerine ileten İngiliz ve Fransız büyükelçilerine de gitti.

Bizim hepimizde Varandyan, Ermenileri Türk boyunduruğundan kurtarmada Müttefiklere ateşli bir şekilde yardım etmeyi isteyen sakin, inanmış bir vatansver izlenimi bıraktı.

İmza: Savinskiy

(RGVIA fond 2000, liste 1, dosya 3851, yaprak 87)

BELGE 21

Tiflis Şehir Başkanı'ndan Kafkasya Askeri Bölgesi Başkomutanı'na

Tiflis Şehir Başkanı

18 Mayıs 1915

No.41

Sayın Ekselansları Kafkasya Askeri Bölgesi Başkomutanı'na

16 Mayıs sabahı Trabzon'dan Batum'a isimleri aşağıda sayılan 7 kişi geldi.

Benim tarafımdan iyi tanınan ve tamamen sadık olan, 5 tüfek (Türk mavzeri) ve 1000 kurşunlarıyla Ermeni birliklerine katılmak isteyen kişilerin isimleri şöyle:

1. Aykazun Hanedemyan
2. Grigor Rabyan
3. Misak Tarlakyan
4. Ambartsum Yeskmeyan
5. Ambartsum Tatevosyan
6. Ovanes Kokosyan
7. Serop Torlakyan

Şuanda Batum'da tutuluyorlar ve Batum Kalesi Kumandanı, Siz Ekselanslarına telgraf geçti.

Faydalı insanlar olarak bu kişilerin bırakılmalarını ve Ermeni birliklerine katılmaları için Tiflis'e gitmelerine izin verilmesini sizden rica ederim.

Şehir Başkanı

A. Hatisov

(RGVIA fond 1300, liste 1, dosya 1549, yaprak 4)

BELGE 22

Tiflis Şehir Başkanı'ndan Kafkasya Askeri Bölgesi Başkomutanı'na

Tiflis Şehir Başkanı

22 Mayıs 1915

No.51

Sayın Ekselansları Kafkasya Askeri Bölgesi Başkomutanı'na

Siz Ekselanslarının Ermeni birlikleri idare komitesi temsilcisinin Ermeni gönüllüleri toplamak için Bulgaristan ve Romanya'ya görevlendirilmesi konusundaki talebime gönderdiğiniz cevap mektubuna bağlı olarak Kafkas Orduları Başkomutanlığı'nın Lusegen M. Baybiçev'in belirtilen amaçla yukarıda anılan ülkelere gitmesine izin veren kararı çıktı. L. Baybiçev'in ansızın hastalanması sonucunda gidebilecek durumda olmamasından ve bize gelen bilgilere göre Bulgaristan ve Romanya'da Kafkas Cephesi'nde savaşan Ermeni

gönüllü birliklerine katılmak isteyen binlerce Türkiye Ermenisinin cebri olarak Bulgar ve Rumen ordularına askere alınmasından dolayı Bulgaristan ve Romanya Ermenisi gönüllülerin toplanması ve Kafkasya'ya gönderilmesi görevinin Ermeni birlikleri idare komitesi temsilcisi Baybiçev yerine Sofya'da yaşayan Stepan Sarkisov Arzumanyan'a verilmesini ve bu konuda Rusya'nın Sofya ve Bükreş elçilerinin telgrafla bilgilendirilmesini rica ederim.

(RGVIA fond 1300, liste 1, dosya 1549, yaprak 5, 5 arkası)

BELGE 23

Tiflis'e Ermeni Birlikleri Karargâhına

Ermeni Birlikleri Karargâhına. Tiflis

Bahmut'tan. 12 Haziran 1915

Yenakiyevo'da benim tarafımdan 120 Türkiye Ermenisi gönüllüden oluşan bir birlik oluşturuldu. Bu sebeple bana bedava Tiflis'e gitme hakkı verilmesi konusunda müracaat edilmesini rica ediyorum. Cevabı Yenakiyev'e göndermenizi istirham ederim.

Rahip Davtyants

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 356)

BELGE 24

Dışişleri Bakanlığı'ndan Kafkas Orduları Karargâhı'na

Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik memura 2 Ağustos 1915 tarihli 3920 nolu şifreli telgrafının çözümü.

İmparatorluk Londra Büyükelçisi, beş sene boyunca Bitlis'te gayri resmi İngiliz konsoloslugu yapmış olan ve Londra Ermeni Derneği tarafından ısrarla önerilen Türkiye Ermenisi Safrestyan'ın Ermeni birliklerine katılmak amacıyla Kafkasya'ya gidişi için kendisine Rus pasaportu verilmesi hakkındaki talebini gönderdiği telgrafla desteklemektedir. Gerekli bilgilendirmeyi ve telgrafla cevabımı rica ederim. Gulkeviç.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 17)

BELGE 25

Bern Elçisi'nden Kafkas Orduları Karargâhı'na

Bern Elçisi'nin diplomatik memura 3 Ağustos 1915 tarihli 318 nolu şifreli telgrafının çözümü.

Çoğunluğu Van vilayetinden olan 20 Türkiye Ermenisi, doktor, sağlık uzmanı ve sadece asker statüsünde Rus harekât orduları bünyesindeki Ermeni birliklerine gönüllü olarak katılmak için Kafkasya'ya gelişlerine Vali'nin izin vermesini talep ediyorlar. Cenevre ve Lozan Üniversitelerini bitiren bütün öğrenciler, Tiflis Milli Bürosu'nun¹³ sorumluluğu altında olacak. Misyonumuz,

onlara yol masrafları konusunda ancak az bir miktar yardımda bulunabilir. Telgrafla cevap verilmesini rica ederim. Baheraht.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 11)

BELGE 26

Sırbistan Elçisi'nden Kafkas Orduları Karargâhı'na

Sırbistan Elçisi'nin diplomatik memura 8 Ağustos 1915 tarihli 757 nolu şifreli telgrafının çözümü.

30 Ermeninin Rus ordularına yazılma talebiyle ilgili olan 735 nolu telgrafıma cevabınızın gecikmemesini arz ederim. Bahsi geçen Ermeniler Niş'te bulunuyor ve oldukça yoksulluk çekiyorlar. Trubetskoy.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 12)

BELGE 27

Petrograd'dan Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'na

Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'na. Tiflis.

Petrograd'dan. 7 Eylül 1915

Kahire Elçisi, 29 Ağustos tarihli gizli telgrafında Mısır'da yaşayan ve Mısır pasaportu taşıyan bazı Türkiye Ermenilerinin Kahire'deki Ermeni başpiskoposunun önerisiyle masrafları kendilerine ait olmak üzere gönüllü olarak Kafkasya'ya gitmek istediklerini bildirdi. Genelkurmay Başkanlığı'nın fikrini sormamla paralel olarak Siz, ekselanslarınım, yukarıda anılan Ermenilerin Kafkas Ordularına gönüllü olarak gönderilmesine ne derece taraftar olduğunuzu bildirmenizi arz ederim. 28413. Belyayev.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 58)

BELGE 28

Petrograd'dan Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'na

Kafkas Orduları Kurmay Başkanı'na. Tiflis.

Petrograd'dan. 15 Eylül 1915

Savaş Bakanlığı'nın Dışişleri Bakanlığı'yla mutabakatı sonucunda Kafkasya'daki Ermeni gönüllü birliklerine katılmak isteyen 340 genç Ermeni Amerika'dan Rusya'ya gelmiştir. Belirtilen Ermeniler şuan Arhangelsk'te bulunuyorlar ve takiben Arhangelsk genel karargâhına da bildirildiği üzere demiryolu ile Kafkasya'ya gönderilecekler. 28180. Belyayev.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 59)

BELGE 29

Cenevre'den İçişleri Bakanı'na¹⁴

Kopya

Fransızcadan çeviri

Bay Hatehik Sarcanyan'ın İçişleri Bakanlığı'na dilekçesi.

Petrograd'a

Giresun (Küçük Asya) doğumlu bir Ermeni olarak evlerinden kovulmuş ve uzak diyarlara sürülmüş açlıktan, yorgunluktan ve kötü muameleden ölen ailemin üyelerinin intikamını almak adına Türklere karşı savaşmak için büyük istek duyuyorum.

Sayın Bakan, Kafkasya'ya gitmek ve benim için çok değerli ve kutsal olan yeminimi yerine getirmek için Rusya'ya girişime izin vermenizi arz ederim.

Cenevre'deki (İsviçre) Rusya İmparatorluğu Konsolosluğu'nda cevabınızı beklerken, Sayın Bakan, Rusya İmparatorluk hükümetine bağlılığım konusunda emin olmanızı istirham ederim.

İmza: Hatehik Sarcanyan

Cenevre Rusya İmparatorluk Konsolosluğu (İsviçre)

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 138)

BELGE 30

Ermeni Gönüllü Birliği Komutanından Prens Nikolay Nikolayeviç'e

İMPARATOR HAZRETLERİNİN VALİSİ

EKSELANSLARI PRENS NİKOLAY NİKOLAYEVİÇ'E

Birinci Ermeni Gönüllü Alayı Azerbaycan Birliği

eski komutanı Sepu Nersesyan'dan

Tiflis, Bebutosvskiy Cad. No.12

DİLEKÇE

Trabzon, Samsun, Giresun vd. şehirlerden, şuan Karadeniz kıyısında Batum'a kadarki Rus topraklarında yaşayan, sayıları 2000'i bulan Türkiye Ermenileri, Yüce Rusya'nın düşmanı Türkiye'yle Hopa, Rize, Trabzon vd. hattında savaşmak için bu bölgede başarı kazanmak umuduyla yeni bir Ermeni birliğinin kurulmasına izin verilmesi konusunda bölgenin üst yönetiminden talepte bulunmam adına son dönemde bana başvurmaya başladılar. Öyle ki bu savaşçılar, bölgeyi en ufak ayrıntısına kadar mükemmel derecede tanıyorlar.

Siz EKSELANSLARININ, Kafkasya'ya geldiği şu mutlu dönemde coşum artmış ve siz EKSELANSLARI Yüce Prens NİKOLAY NİKOLAYEVİÇ adına yeni bir Ermeni birliği kurmama izin vermeniz için siz EKSELANSLARINDAN ricada bulunma cesaretini bulmuşumdur.

Hem kişiliğim hem de askeri yeteneklerim konusunda beni kişisel olarak tanıyan General Nazarbekov ve onun birliğinin bütün komuta kademesinden, ayrıca Ermeni birliklerinin komutanlarından bilgi alabilirsiniz. Sepu Nersesyan.

10 Ekim 1915. Tiflis.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 557, yaprak 129)

BELGE 31

General Lyahov'dan Sarıkamış Orduları Komutanı'na

Sarıkamış Orduları Komutanı'na

13 Nisan 1916

Şan bölgesinde Türklere karşı savaşan 400'e yakın silahlı Ermeni çeteci dağlarda saklanıyordu. Bu Ermenilerin bir kısmı istihbaratçı olarak benim birliğime katıldı. Bu Ermenilerden 150 kadarının hazineden giydirilmesine ve donatılmasına izin vermenizi bilgilerinize arz ederim. 1360. General Lyahov.

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 646, yaprak 127)

BELGE 32

Başkomutan'dan Kafkas Cephesi Ordularına
BAŞKOMUTANIN KAFKAS CEPHESİ ORDULARINA
TALİMATI

No:.....

“ ” Aralık 1917¹⁵

Tiflis

Bütün kolordulardaki asker kaçaklarına bağlı oluşan cephedeki durum sebebiyle işgal bölgeleri General-Komiseri'nin talimatıyla işgal bölgelerindeki Ermeni nüfustan 4 alayın en hızlı şekilde oluşturulmasını emrediyorum. (...)

(RGVIA fond 2100, liste 1, dosya 72, yaprak 43)

BELGE 33

İşgal Bölgeleri Karargâh Komutanı'ndan
Savaş Hukuku Çerçevesinde İşgal Edilen Türkiye Ermenistanı ve
Diğer Türk Bölgeleri General-Komiseri'nin Karargâh Komutanı
Şubat 1918¹⁶

Türkiye Ermenistanı General-Komiser Yardımcısı'na

İlişkitedeki yazışmada belirtildiği gibi Van bölgesi Komiseri Ambartsumyan tarafından Van karşı istihbarat faaliyetleri Van karşı istihbarat merkezinde görev yapan askere alınma yaşındaki bütün Türkiye Ermenilerinin askere çağrılmasıyla ilgili emrin verilmesi sonucunda zayıflatılmıştır.

Van bölgesindeki karşı istihbaratta esas olarak Ermenilerin görev yaptığı dikkate alınırsa Komiser Ambartsumyan ve karşı istihbarat arasındaki ilişkilerin karşı istihbaratın asker alımları dolayısıyla zarar görmeyecek bir şekilde düzenlenmesi gerektiği fikrindeyim.

Bu sebeple Van bölgesi Komiseri'ne tarafınızdan ilgili talimatın verilmesini arz ederim.

Ek: 4 sayfalık yazışma.

Karargâh Komutanı Tuğgeneral

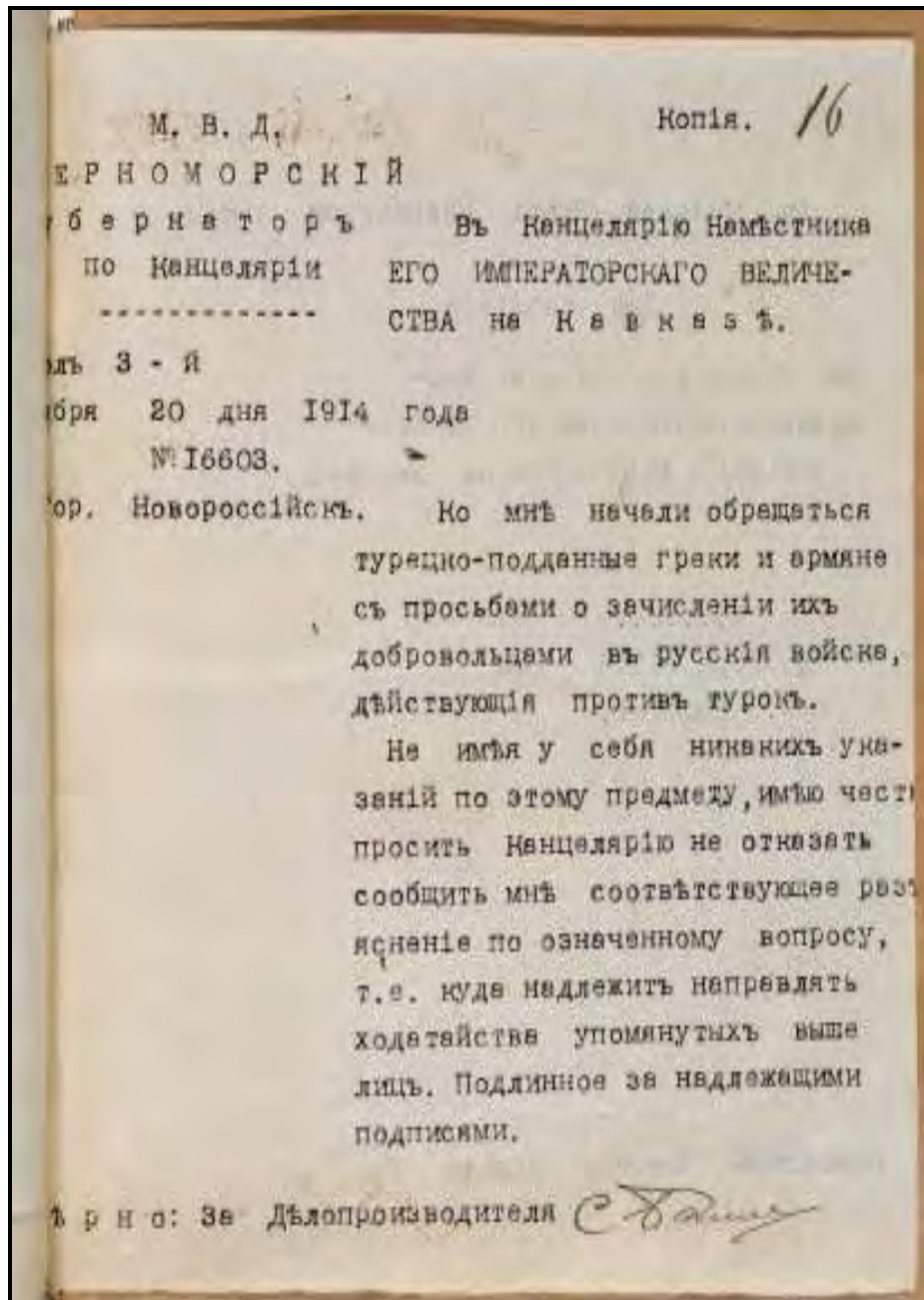
Karargâh Sekreteri Yüzbaşı

(RGVIA fond 13227, liste 2, dosya 20, yaprak 52, 52 arkası)

EKLER

EK 1: 3 nolu belge.

ЕК 2: 5 nolu belge.

КОПИЯ.

373

на

А Р М Е Н С К И Д О Б Р О В О Л Ц И .

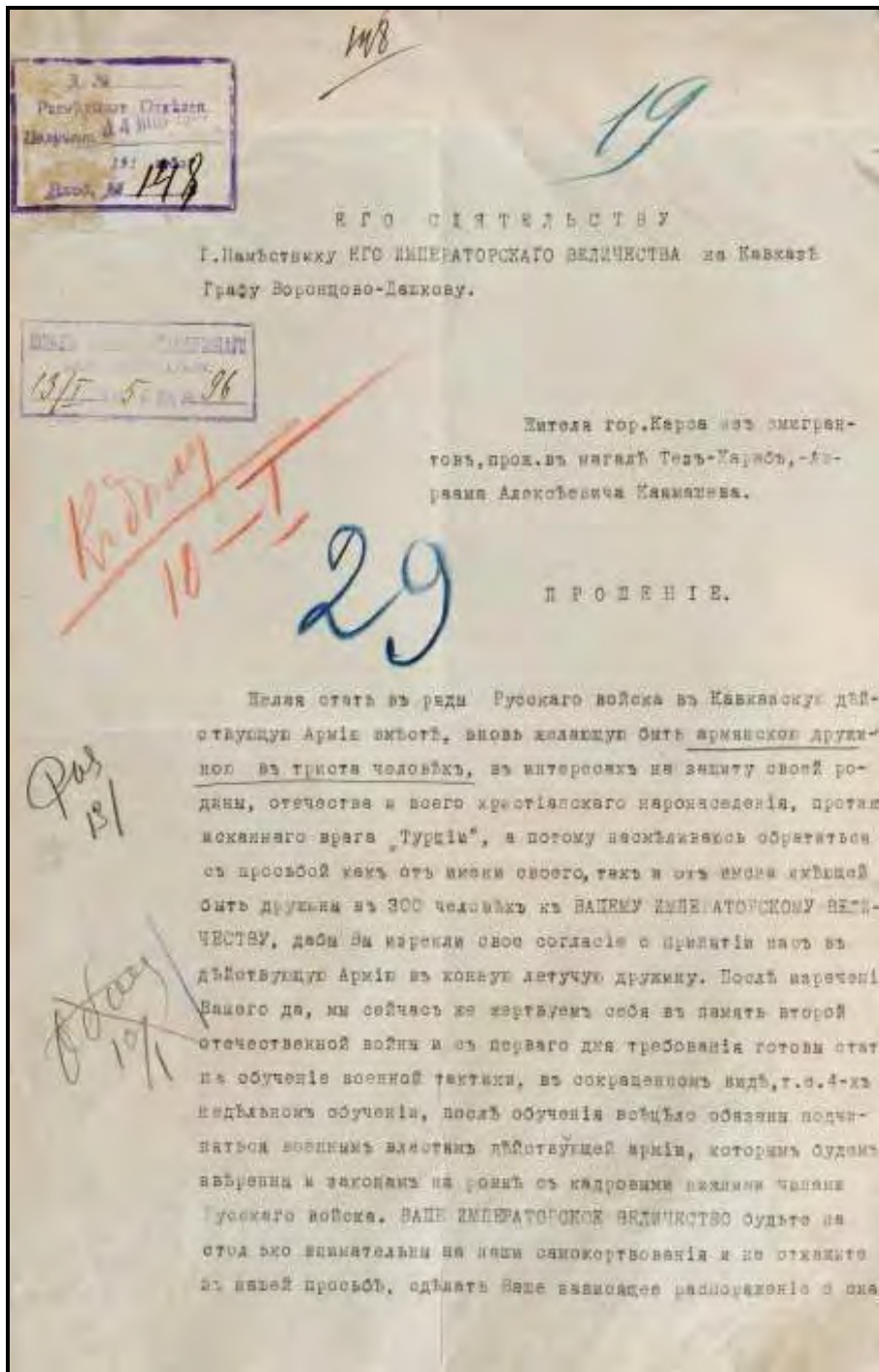
29

	Име и прѣзвище.	Родомъ изъ:	воз- ростъ.	объ. воловьей.
1.	Манукъ Месосеянъ.	Томать.	28.	Не женился.
2.	Агояъ Абрамянъ.	Ясона.	22.	- " -
3.	Авель Косовянъ.	Бурса.	21.	- " -
4.	Хоньякъ Тугладянъ.	Вандаръ.	22.	- " -
5.	Хамсаруиъ Бартеросянъ.	Назертъ.	22.	- " -
6.	Арменакъ Крикорянъ.	Ангаро.	24.	- " -
7.	Инацянъ Дачманянъ.	Набия Нарех- саръ.	38.	- " -
8.	Аршакъ Гароянъ.	Б у р с а .	20.	- " -
9.	Давидъ Джранянъ.	Цариградъ.	24.	- " -
10.	Агояъ Калданянъ.	Козгаты.	25.	- " -
11.	Сентакъ Крикорянъ.	Ченгидеръ.	25.	- " -
12.	Арсенъ Хазарянъ.	Кранджанъ.	23.	- " -
13.	Арменакъ Гарабетянъ.	Мелгара.	28.	- " -
14.	Степанъ Овагимянъ.	Бахчеджикъ.	23.	- " -
15.	Филиппъ Оханнесянъ.	Пахешъ.	22.	- " -
16.	Вахрамъ Демирджиянъ.	Б у р с а .	23.	- " -
17.	Назаретъ Гаракянъ.	Бахчеджикъ.	25.	- " -
18.	Гарабетъ Восурянъ.	- " -	24.	- " -
19.	Миртадъ Одобашянъ.	Томать.	22.	- " -
20.	Ервантъ Оханнесянъ.	Ангора.	23.	- " -
21.	Игрдичъ Ровлянъ.	Транджанъ.	28.	- " -
22.	Игрдичъ Чакурянъ.	Камидъ.	24.	- " -
23.	Манукъ Аскалянъ.	Чунгушъ.	27.	- " -
24.	Гарабетъ Крикорянъ.	Саринъ.	22.	- " -
25.	Михранъ Гарабедянъ.	Вандаръ.	28.	- " -
26.	Аршакъ Оханнесянъ.	В е л а .	23.	- " -
27.	Хайкъ Семосянъ.	Цариградъ.	25.	- " -
28.	Михранъ Мардиросянъ.	И у з ъ .	28.	- " -
29.	Артинъ Чайкянъ.	Мармачкъ.	21.	- " -
30.	Мардиросъ Тезекенянъ.	Геодакъ.	23.	- " -
31.	Сахаки Чамаянъ.	Киресунтъ.	30.	- " -
32.	Гюрекъ Харибянъ.	Вейникъ.	25.	- " -
33.	Векманкъ Чилингарянъ.	Б у р с а .	25.	- " -

ЕК 3: 10 nolu belgenin birinci sayfası.

EK 4: 11 nolu belge.

EK 5: 15 nolu belgenin birinci sayfası.

Пол. Арх.

№ 1118.

Телеграмма Посланина въ Бухарестъ.
9 января 1915 года № 77.

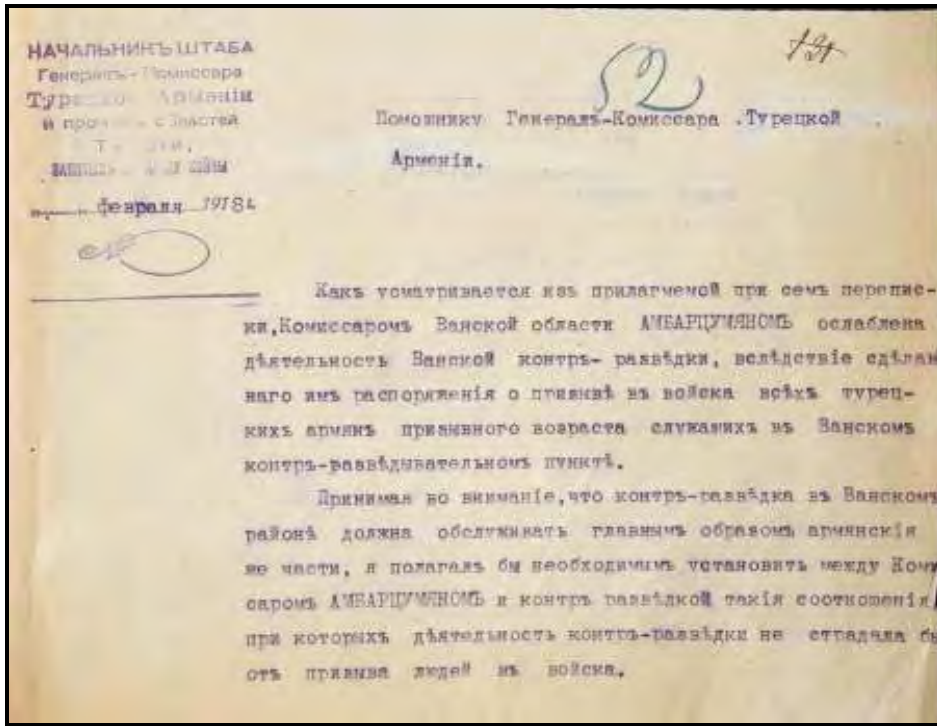
Ссылаюсь на мою телеграмму отъ 25 декабря № 506 и на Вашъ отъ 26 декабря № 939.

Представляю слѣдующій списокъ турецко-подданныхъ армянъ, желающихъ поступить дружинниками на Кавказъ, лояльность коихъ удостоверена передъ Миссіей: армяне дашнакцараны Срабъ Агозіанъ Вабинъ Аларіанъ Мигардаци Гарабетіанъ Ведросъ Саркисіанъ Агопъ торозіанъ Агопъ Савкланъ Гханесъ Папаздіанъ Матосъ Арутиніанъ Мизакъ Нампартуціанъ Ведросъ Агопіанъ Антраникъ Оханезіанъ Епремъ Нигрозіанъ Мизакъ Нородіанъ Насимъ Мауссеціанъ Оханесъ Морадіанъ Саркисъ Ватмазіанъ Хампортумъ Артянанъ Агопъ Майманджіанъ Овагимъ Певаликіанъ Андреасъ Аведисіанъ Саркисъ Маргозіанъ Мигардици Назикіанъ Вортанъ Доникіанъ Оггленъ Эзікіанъ Саркисъ Мергхеріанъ Тавіель Влудіанъ Арсанъ Хайрабетіанъ Оханесъ Дулькжеріанъ Низанъ Гнзаргіанъ Мизакъ Мангозіанъ Сервандъ Сомунгіанъ Багдасаръ Аведисіанъ Арсагъ Агініанъ Саханъ Селпозіанъ Саркисъ Хулгаіаносъ Абрамъ Эпраніанъ Персагъ Эммегіанъ Эрвантъ Томаніанъ Вартанъ Вогозіанъ Насикъ Бакиргіанъ Степанъ Хилгозіанъ Мардиросъ Манукіанъ Неворкъ Миллоріанъ Аймизанъ Саханіанъ Осми Сукисіанъ Оханесъ мардирозіанъ Асадоръ Нозисіанъ Аликсенъ Тавитіанъ Напріель оханезіанъ Агопъ Низаніемъ Магхирдици Насимъ Гарабета Дикренъ Абрамъ Оханесъ Магхирдици Маргосъ Мигхирдици тавитъ Налусті Вазаръ Минасъ Юбкоръ Хайрабетъ Мигхиръ Муцагхъ Пилибосъ Нахабетъ Атамъ Томасъ Осми Ведросъ Неворкъ Музенъ Сеферъ Вартанъ Симонъ Манукъ Насбаръ Музакъ Нарбаръ Манукъ Оханесъ Гирагосъ Насбаръ Манукъ Оханесъ Гирагосъ Насбаръ Хосровъ Гхавусъ Мизакъ Мелкомъ Сененеримъ Овандімъ Апаръ Симонъ Сатранъ Саркисъ Ереміа Татіасъ Парунанъ Саркисъ Ведросъ Малдасъ Аведисъ Мардиросъ Саркисъ Мигхирдици Артаму-

ЕК 6: 16 nolu belgenin birinci sayfası.

EK 7: 19 nolu belgenin birinci sayfası.

ЕК 10: 33 nolu belgenin birinci sayfası.

ЕК 11: Rus savaş muhabirinin çektiği Kafkas Cephesi'nden bir fotoğraf.

EK 12: Ermeni gönüllü birliklerinin komutanlarından Andranik.

EK 13: Ermeni gönüllü birliklerinin komutanlarından Vardan.

EK 14: Ermeni komutanı Dro'nun birliğinden gönüllüler.

EK 15: Ter-Avetikyan'ın birliği.

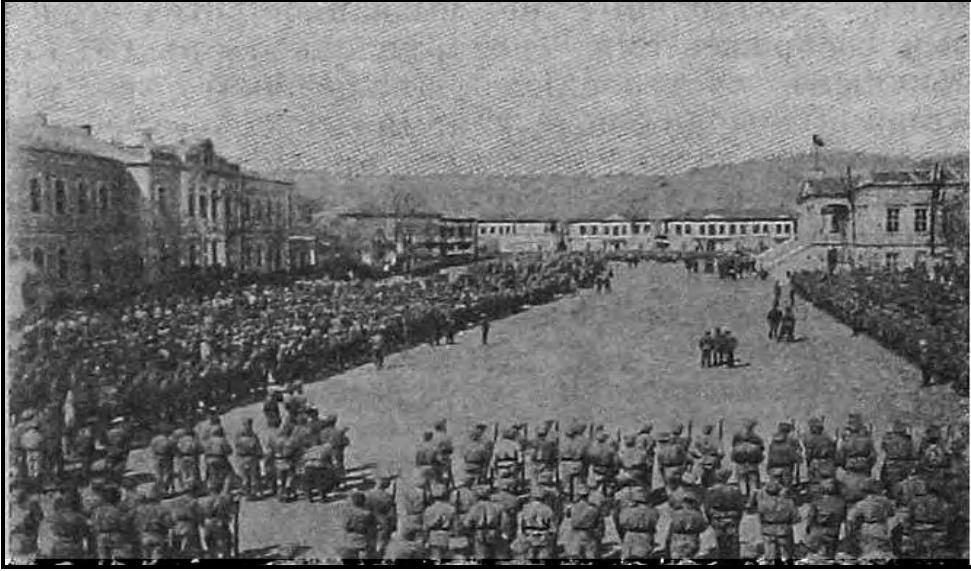
EK 16: Kerri'nin atlı birliği Kars'ta Prens Mihail Nikolayeviç anıtının önünde.

EK 17: Ermeni gönüllülerinin sıhhiye birliği.

EK 18: Yaralı Ermeni askerler Petrograd'da.

EK 19: Erzincan'da Ermeni gönüllülerin yemin töreni.

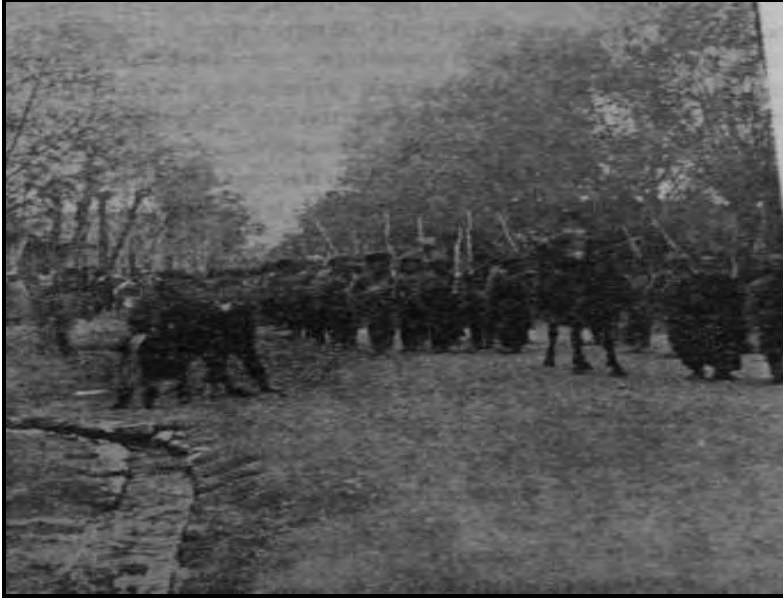
EK 20: Karı koca iki Ermeni gönüllü.

EK 21: Çocuk yaşta bir Ermeni gönüllü.

EK 22: Beş kardeş Ermeni gönüllü.

EK 23: Ermeni gönüllü birlikleri Van'a girerken.

EK 24: Rus ordularının ve Ermeni birliklerinin Van'a girişi sırasında Van Valisi Aram'ın Rus generali Nikolayev'e takdim ettiği Van şhrinin anahtarları. (6 Mayıs 1915)

EK 25: Ermeni göçmenler Iđdır'da.

NOTLAR

- ¹ Rusya'nın en eski arşivlerinden biri olan RGVIA'nın kuruluşu, I. Pavel'in 8 Ağustos 1797 tarihli emrine dayanıyor. Çarlık döneminin en büyük ve temel askeri arşivinde 13 binin üzerinde koleksiyon (fond), yaklaşık 3,5 milyon dosya ve 14 milyonun üzerinde mikrofilm bulunuyor.
- ² Ortodoks kilisesinde bir tür dini rütbe.
- ³ Belgede eski Rus ve Batı takvimine göre tarih belirtilmiştir. Eski Rus takvimi, 13 gün geridir.
- ⁴ Belge Bulgarcadır.
- ⁵ Neresi olduğu tespit edilememiştir.
- ⁶ Neresi olduğu tespit edilememiştir.
- ⁷ Neresi olduğu tespit edilememiştir.
- ⁸ Neresi olduğu tespit edilememiştir.
- ⁹ Osmanlı Devleti'nden Çarlık Rusyası'na göç eden Türkiye Ermenileri.
- ¹⁰ Antep, Adana, Maraş çevresi.
- ¹¹ Kilikya kastedilmektedir.
- ¹² Belgenin kendisinde de bu şekildedir. Cümlelerin bir kısmının okunamadığı anlaşılmaktadır.
- ¹³ Ermeni Milli Bürosu, Taşnakların yönetiminde özellikle Ermeni gönüllülerin örgütlenmesiyle uğraşmaktadır.
- ¹⁴ Belgede tarih yoktur. Ancak dosyada bulunduğu yerinden Eylül-Ekim aylarında yazıldığı anlaşılmaktadır.
- ¹⁵ Belgede talimatın nosu ve günün tarihi belirtilmemiştir.
- ¹⁶ Günün tarihi belirtilmemiştir.

KAYNAKLAR

Arsiv

Rusya Askeri Tarih Devlet Arşivi (RGVIA)

Kitaplar

Armyanskie Dobrovoltsi, Moskva, 1915.

BOLHOVİTİNOV, L. M., **Ermeni Raporu**, Yayına Hazırlayan: Mehmet Perinçek, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2010.

KAÇAZNUNİ, Ovanes, **Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok**, 24. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2010.

KARİBİ, **Gürcü Devleti'nin Kırmızı Kitap'ı/Ermeni İddialarına Yanıt**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2007.

KARİNYAN, A. B., **Ermeni Milliyetçi Akımları**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 2007.

LALAYAN, A. A., **Taşnak Partisi'nin Karşıdevrimci Rolü (1914-1923)**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2006.

PERİNÇEK, Mehmet, **B. A. Boryan'ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2007.

PERİNÇEK, Mehmet, **Rus Devlet Arşivlerinde 100 Belgede Ermeni Meselesi**, 5. Basım, Doğan Kitap, İstanbul, Nisan 2007.

Sürelî Yayınlar

Armyane i Voyna

Armyanskiy Vestnik

Zarya